

Hannele Klemettilä, *Keskiajan julmuus*, Atena: Jyväskylä 2008. 365 s.

Keskiajan julmuus käsittelee julmuuden käsitettä ja ilmenemismuotoja keskiajan Euroopassa ja peilaa tekemiään havaintoja nykyhetken populääriin keskiaikakuvaan. Teos selvittää, miksi keskiaika edelleen usein näyttäytyy mediassa ja viihdeteollisuuden tuotoksissa poikkeuksellisen raakana ja julmana aikakautena sekä avaa käsityksen taustalla vaikuttavia historiallisia kulkujia ja myyttejä lukijan ulottuville. Teos on ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys aiheesta.

Sisältö

Kirja jakautuu johdantoon, kymmeneen käsittelylukuun sekä historiografiseen katsaukseen keskiaikaan leimallisesti liitetystä piirteistä modernissa tutkimus- ja kertomusperinteessä. Varsinaisista johtopäätöksistä ei ole kirjoitettu erillistä päätöslukua, mutta jokainen luku päättyy lyhyeen yhteenvetoon. Teoksen lopussa on lyhyehkö kirjallisuusluettelo sekä indeksi. Vaikka kyseessä on tietokirja, lukijana olisin kaivannut summittaista luetteloä myös tärkeimmistä käytetyistä lähteistä siltä osin, kuin niihin viitataan tekstissä.

Julmuutta tarkastellaan sekä subjektien että objektien kautta monesta eri näkökulmasta käsin. Teos alkaa keskiajan oppineiden määritelmillä julmuudesta ja siirtyy teologien, lääkäreiden ja lainoppineiden teksteistä julmiksi koettujen ilmiöiden kuvaamiseen keskiajan Euroopassa. Alaluokan, rumien ja tyhmien, naisten ja lasten sekä eläinten julmaa kohtelua tarkastellaan temaattisesti omissa luvuissaan. Myös julmuuden näyttämöinä toimivia olosuhteita, kuten sotaa, ilmastoä ja niukkoja resursseja käsitellään.

Erittäin monipuolisesti valitut temaattiset näkökulmat ovat kirjan vahvuus. Julmuutta käsittelevä tietokirja voisi helposti sortua mustavalkoiseen osoitteluun ja hepposiin anakronismeihin, mutta *Keskiajan julmuus* ei tähän lankea. Keskustelu julmuuden sukupuolittuneisuudesta, subjektiivisesta tulkinnasta,¹

¹ Pedro Julma voi toisaalla lähdeaineistossa olla Pedro Oikeudenmukainen, Iivana Julma taas venäjäksi onkin Iivana Mahtava; ankara tuomari voi syytetyin näkökulmasta olla julma, uhrista oikeuden lahjomaton palvelija; pyöveli verenheimoinen perverssi tai tunnollinen virkamies jne.

jaosta fyysisesti ja psyykkisesti ilmenevään julmuuteen, julmuudesta yhdenvertaisuuden puutteena sekä aiheen käsittely julmuuden vastakohtien (kauneus, hyvyys, myötätuntoisuus jne.) kautta sisältävät oivallisia havaintoja, joiden uskottavuutta lukuisat historialliset esimerkit tukevat. Hannele Klemetilä on paitsi tietokirjallisuuden rautainen ammattilainen, myös armoitettu kertoja, joka jaksottaa tekstiään anekdooteilla, tarinoilla ja herkullisilla yksityiskohdilla. Tekstiä lukee nautinnolla.

Teoksesta puuttuu rasismien synnyttämän julmuuden käsittely. Toiseutta käsitellään lukuisten muiden valtaapitäville alisteisten ryhmien näkökulmasta, mutta etnisestä alkuperästä kumpuava kaltoin kohtelu on jätetty teoksesta pois. Keskiajan läntisessä kristikunnassa eli sitkeä käsitys perivihollisesta, paholaisesta ja tämän kanssa liiton tehneistä pakanoista, kerettalaisista ja ei-kristityistä. Esimerkiksi kristikunnan luuloteltuja vihollisia kohtaan kytevä ksenofobia puhkesi juutalaisvainoiksi ja rettelöinniksi merkittävän ristiretkiin liittyvän liikehdinnän yhteydessä. Vainoja perusteltiin, paradoksaalista kyllä, ei-kristittyjen epäinhimillisyydellä ja julmuudella, joka uhkasi kristityn yhteisön integriteettiä.

Keskiajan julmuuden ajallinen ja alueellinen painopiste on selvästi myöhäisemmässä keskiajassa, 1300- ja 1400-luvun Ranskassa, saksankielisellä alueella ja Englannissa. Tämän olisi voinut lukijan avuksi nostaa esiin jo otsikkotasolla.

Teoksen tavoitteet, vahvuudet ja heikkoudet

Keskiajan julmuuden tavoitteena on keskiajan synkkyyteen ja väkivaltaisuuteen liittyvien myyttien kriittinen tarkastelun lisäksi lukevan yleisön keskiaikakuvan syventäminen ja monipuolistaminen. Näihin tavoitteisiin tekijä myös yltyä.

Siitä huolimatta, että uusi tutkimus on kyseenalaistanut käsityksen keskiajasta julmana, barbaarisena ja pimeänä aikakautena ja tuottanut viime vuosikymmenien aikana runsaasti aineistoa vastapainoksi perinteiselle, renessanssin ja romantiikan perinteestä kumpuavalle näkemykselle keskiajan synkkyydestä ja väkivaltaisuudesta, pinttyneet käsitykset näyttävät pitävän pintansa sitkeästi. Vaikka *Keskiajan julmuus* ei tuo nykytutkimuksen äänenpainoihin juurikaan uutta, se vahvistaa osaltaan tieteellisen keskiaikakuvan levittämistä. On hyvä, että usein pienen akateemisen piirin käyttöön jäävien tieteellisten julkaisujen lisäksi tutkimustuloksia julkaistaan myös tietokirjaformaattissa, joka saavuttanee laajemman lukijakunnan. Akateemikoille tuttuun klassikoiden Norbert Elias, Jean-Claude Schmittin, Jacques Le Goffin, Johan Huizingan ja Régine Pernoudin perusteet eivät kuulu suomalaisten lukioiden perusoppimäärään, eivätkä siksi ole ennestään tuttuja kovinkaan monelle.

Tekijän suuri rakkaus keskiaikaan kääntyy välillä itseään vastaan. Teoksen selkeä ideologinen agenda on keskiajan julmuuteen liittyvien virheksitysten oikominen, ja paikoitellen lukijan ohjaaminen kädestä pitäen tulkitsemaan keskiajan kulttuuria 'oikein' on ärsyttävää. Olen samaa mieltä tekijän kanssa siitä, että kaikkina aikoina, kaikissa ihmisyhteisöissä, esiintyy julmuutta, väkivaltaisuutta sekä epäoikeudenmukaista ja alentavaa kohtelua. Millaiseksi julmuus milloinkin koetaan, riippuu osittain kulttuurisidonnaisista sosiaalisista

konventioista. Keskiaika ei käsitykseni mukaan ollut muita historiallisia aikakausia julmempi jakso. Tähän kuitenkin lisäisin, että useimmista ihmisyhteisöistä löytyy myös yhteisön jäseniä, joita julmuus viehättää. Kärjistäen voi todeta, että rankka seksi ja väkivalta näyttävät aina myyvän hyvin. Keskiajan yhteisöissä kärsittiin ja nautittiin julmuudesta siinä missä sen jälkeenkin, ja tämän olisi ihan hyvin voinut sanoa teoksen sanoman siitä kärsimättä.

Kuten yleisesityksiin yleensäkin, teokseen on jäänyt joitakin epätarkkuuksia ja virheitä. Mistään verenseisauttavista lapsuksista ei toki ole kysymys, mutta väkivallankäytön historian faktojen tarkastus olisi voinut paikoin olla kriittisempää. Latinan *violentia* ei ole keskiajan lähteissä käännettävissä suoraan nykyenglannin kautta termiksi ”väkivalta”, vaan viittaa yleensä kanonisen oikeuden teknisesti rajatumpaan termiin, joka tarkoittaa yleensä aseellista ryöstöä hyötymistarkoituksessa. Sydänkeskiajalla ristiretkiä ei numeroitu, vaan kyseessä on 1700-luvun saksalaisen historiankirjoituksen tekninen tapa luokitella ilmiötä – ja kuten tavallista, luokittelumalleja on useita, joten ristiretkiä tyypillisesti (ja virheellisesti) mainitaan nykytutkimuksessa olleen jotakin seitsemän ja yhdentoista väliltä.

Keskiajan latinassa *ballista* nimenomaan tarkoittaa jalkajousta, *mangonel/mangonella* voi puolestaan olla mikä tahansa heittokone, ei pelkkä katapultin synonyymi. Heittokoneista vastapainokatapultti, *trebuchet*, oli tarkin ja kantomatkaltaan pisimmälle ampuva ase, joita käytettiin osana linnoitusten muurien kiinteitä puolustusrakenteita, sekä hyökkäysaseina, jolloin ne yhtään pidemmän kuljetuksen ajaksi purettiin osiin. Aseen mukana matkusti vastaava insinööri, sillä *trebuchetin* onnistunut käyttö piiritysaseena edellytti käyttäjiltä paljon syvällisempää tietämystä kuin kivien summittaisempi viskely katapultilla. Palkkasoturiuden ja ritariuden välinen raja oli ennen muuta luokkakysymys, myös kaikkein ritarillisimmille ritareille maksettiin lääninherran toimesta rahapalkkaa. Väite siitä, että keskiajan kapinat ja sodat olivat kaupunkien työväestön ja vauraiden talonpoikien aloittamia pitää paikkansa vain osittain. Suurin osa väkivaltaisista yhteenotoista perustui sotilaseliitin sisäiseen valtataisteluun: kuten Richard Kaeuper on paljon lainatussa teesissään esittänyt, ritariromanssien daameja eivät uhanneet maamoukat, vaan toiset ritarit.²

Valikoiduista lähteistä

Teos on yksiselitteisesti tietokirja, mikä lienee ollut toteutusellisesti tieteellistä tutkimusta helpompi valinta. Aiheesta innostuvalle lukijalle on kuitenkin turhauttavaa, että esitettyjen tulkintojen tieteellistä laatua on lähes mahdoton arvioida lähdeviitteiden puuttuessa. ”Augustinus kirjoitti”, ”1300-luvun lähteissä yleisesti todetaan” tai ”eräät taiteilijat” eivät auta oikeasti kiinnostunutta lukijaa tiedon lähteille.

Keskiajan julmuuden taustalla vaikuttaa kuitenkin laaja lähdeaineisto. Tekstissä käsitellään aihetta antiikin ja keskiajan teologiien, lääketieteen, oikeustieteen ja pedagogien näkökulmasta, minkä lisäksi keskiajan kirjallista kertomusperinnettä, ikonografiaa sekä arkeologisia löydöksiä on hyödynnetty

² Richard Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford University Press: Oxford 1999.

kiitettävästi. Keveällä nootituksella kirjasta saisi vielä enemmän irti ja se palvelisi hyvin myös opetuskäytössä.

Tietokirjan tarkoitus on kertoa tieteen tuloksista yleistajuisesti ja innostavasti. Tässä *Keskiajan julmuus* onnistuu hyvin. Hyvä tieteellinen teksti ei ole asiantuntijaslangia, vaan selvästi ilmaistua asiaproosaa, jossa asiantuntijuus näkyy nimenomaan kykynä esittää vaikeatajuinenkin asia niin selkeästi ja ytimekkäästi, että kuka tahansa aiheesta kiinnostunut kykenee seuraamaan esiteltävän tietoaineksen loogista ketjuttamista. Tähän päämäärään pääseminen edellyttää laajaa asiantuntemusta ja tutkijan sisäistynyttä käsitystä aiheestaan – Klemetilällä on kumpikin hallussa. Teoksen kolmas merkittävä ansio monipuolisuuden ja kerronnan lisäksi ovat upeat ja runsaat kuvallitteet.

Yhteenveto

Julmuus on ajatonta, mutta sen määrittelemisen ja ilmenemisen liittyvät osittain aikaan ja paikkaan. Useimmat nykyään julmina ja paheksuttavina pidetyt asiat olivat sitä jo keskiajalla. Vaikka julmuuden ydin on käsittehistoriallisesti säilynyt pitkälti samanlaisena keskiajalta nykypäivään, erojakin löytyy. Näitä kiinnostavia, toisinaan yllättäviä ja ajatuksia herättäviä eroja *Keskiajan julmuus* kuvaa ansiokkaasti.

Aiheena julmuus lienee aina ajankohtainen inhimillisen toiminnan lieveilmiö. Kun keskiaikakin aikakautena elää voimakasta uutta tulemistä, voi todeta teoksen olevan ajankohtaisuuden lisäksi myös lukevan yleisön tarpeita vastaava. Laadukkaita, yleistasoisia ja uutta tutkimusta hyödyntävää Euroopan historiaa käsitteleviä tietokirjoja ei suomeksi ole liikaa saatavilla. *Keskiajan julmuus* on kokonaisuutena erinomaista asiaproosaa, lukemisen arvoinen tietokirja, josta sekä keskiaikaan perehtymätön satunnainen lukija että aiheen asiantuntija saa paljon irti.

Sini Kangas, FT
sini.kangas[at]helsinki.fi
Helsingin yliopisto